

ВЗАЄМОДІЯ РІЗНИХ ВИДІВ МИСТЕЦТВА У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНИХ УМІНЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Ж.Є.Сироткіна

(кандидат педагогічних наук, Ізмаїльський державний гуманітарний університет)

В статті розкривається сутність взаємодії різних видів мистецтва, механізми його впливу на людину. Аргументується цілесобразність використання педагогічних можливостей взаємодії різних видів мистецтва в процесі формування професійних умінь майбутніх учителів початкових класів.

The article reveals the essence of interaction of various kinds of art, and mechanisms of its influence on an individual, as having a great pedagogical potential for shaping professional skills of the future primary school teachers.

Формування професійних умінь є одним із найважливіших завдань фахової підготовки майбутніх учителів у вищому навчальному закладі. Можливості взаємодії різних видів мистецтва у процесі формування професійних умінь майбутніх учителів досліджували Л.Арчажнікова, І.Гринчук, Т.Костогриз, Л.Масол, Н.Миропольська, О.Олексюк, В.Орлов, О.Острианська, Г.Падалка, О.Ростовський, О.Рудницька, О.Таранцева, Н.Швець, О.Шевнюк, Г.Шевченко, О.Щолокова, Б.Юсов та інші. Вони розглядають взаємодію різних видів мистецтва як засіб удосконалення художньо-аналітичних, художньо-графічних, вокально-мовленнєвих, емпатичних і рефлексивних умінь, педагогічної та виконавської техніки, творчої уяви, фантазії вчителя.

Аналіз психолого-педагогічної літератури з досліджуваної проблеми засвідчив, що використання взаємодії різних видів мистецтва у навчально-виховному процесі у ВНЗ не дістало належного обґрунтування. Крім того, слід зважати на такі фактори, як унікальна перспектива взаємодії різних видів мистецтва у навчально-виховному процесі початкової школи і неповне використання її можливостей; необхідність формування професійних умінь майбутніх учителів початкових класів засобами взаємодії різних видів мистецтва і відсутність відповідного методичного забезпечення.

Недостатня розробленість та потреби практики зумовили інтерес до аналізу згаданої проблеми.

Мета пропонованої статті – розкрити педагогічні можливості взаємодії різних видів мистецтва як засобу впливу на свідомість особистості, процес професійного становлення майбутніх учителів та їх професійних умінь. Узагальнюючи дослідження науковців (Г.Мартьянова, Т.Рейзенкінд, О.Рудницька, О.Щолокова та ін.), ми визначаємо *взаємодію різних видів мистецтва як універсальний засіб педагогічного впливу, котрий за допомогою постійного перетворення художніх образів у різних просторово-часових вимірах забезпечує багатомірний вплив на психіку особистості* (1, 40).

Цікавим, на наш погляд, є виявлення конкретних можливостей взаємодії різних видів мистецтва у формуванні професійних умінь майбутніх учителів початкових класів. Разом з тим, вважаємо за доцільне розглянути *загальні педагогічні можливості мистецтва*, визначені Б.Неменським, а саме:

1) мистецтво як культура ставлення до явищ життя – це група завдань, що вбирає в себе зміст мистецтва, який виявляється через його морально-естетичні, емоційно-ціннісні критерії суспільства, куди входить культура ставлення до самого суспільства, ставлення до людини та світу речей, до природи;

2) мистецтво як творчість – це розвиток асоціативно-образного мислення, здатність зв'язувати у своїй свідомості далекі одне від одного явища, бачити загальне, систему там, де вона тільки в натяку; здатність формувати художній образ і вміння його сприймати у творах мистецтва;

3) мистецтво як система мов, що засновується в пластичних мистецтвах на композиції, лініях, кольорі, об'ємі, просторі, застосування цих елементів різних мовах неоднакове (2, 62-63).

Досвід вітчизняної та зарубіжної педагогіки має достатню кількість прикладів використання можливостей взаємодії різних видів мистецтва у педагогічному процесі.

Так, проблема комплексної мистецької освіти знайшла своє відображення в педагогічних ідеях М.Леонтовича, М.Лисенка, К.Стеценка, Б.Яворського, формулювалась у працях П.Блонського, С.Шацького, В.Шацької, розробляється в працях Є.Квятковського, Б.Лихачова, Б.Неменського, В.Неверова, репрезентована у дисертаційних дослідженнях Н.Аніщенко, Н.Карпової, Н.Кевіш, Н.Лисіної, В.Мирецької, Т.Пені, М.Шахдінарової, у яких розглядаються суттєві можливості взаємодії різних видів мистецтва у гармонійному розвитку особистості.

На сучасному етапі в педагогіці існує кілька типів застосування взаємодії різних видів мистецтва у навчально-виховному процесі. Нам видається найточнішою класифікація, запропонована Г.Шевченко, яку

ми адаптували відповідно до нашого дослідження.

1. Сполучений тип, або міжпредметні зв'язки, що є об'єктивною умовою формування у студентів цілісного погляду на світ, а саме: естетичних понять, загальномистецтвознавчих умінь, емоційної пам'яті, естетичного сприйняття, почуттів, оцінок, смаків, ідеалів, естетичних поглядів, творчої активності.

Однак міжпредметні зв'язки – це лише один із багатьох типів взаємозв'язку мистецтв у навчально-виховному процесі.

2. Корелятивний тип, мета якого – створення емоційно-естетичної ситуації на занятті, пробудження різноманітних почуттів на основі різних художніх композицій. При корелятивному типі взаємодії можливі й такі поєднання видів, котрі здійснюються без обов'язкового урахування формально-структурних закономірностей.

3. Інтегративний тип, або послідовний, при котрому базою поєднання усіх видів мистецтва виступає той прояв, художня домінанта якого має головне значення. У цьому випадку добираються твори за принципом тематичної подібності або контрасту, які порівнюються з певною виховною метою.

4. Корелятивно-інтегративним типом передбачено таку взаємодію, за умов якої у педагогічному процесі використовуються елементи і одночасного, і послідовного зв'язку різних видів мистецтва.

5. Творчо-перетворюючий тип базується на різнобічній творчій діяльності студентів, як-от: складання казок, віршів, добір (або самостійне малювання) ілюстрацій до літературних чи музичних творів, підготовка свят, ранків тощо (3, 44-46).

На нашу думку, такі типи взаємодії різних видів мистецтва становлять суттєве тло для творчої діяльності майбутніх учителів початкових класів.

Важливим вважаємо те, що ефективність використання взаємодії різних видів мистецтва у навчально-виховному процесі полягає не в кількості видів, а в такій системі застосування, яка сприяє формуванню нових властивостей і якостей особистості. Так, у міжпредметних зв'язках при накопиченні у студентів емоційного досвіду все ж концентрується увага на формуванні загальномистецтвознавчих навичок, умінь, знань, розвитку категоріального мислення; при одночасному використанні різних видів мистецтва на заняттях переважає цілісність емоційно-естетичного впливу; у творчо-перетворюючій діяльності – оригінальність естетичного рішення. Хоч, зрозуміло, на всіх етапах раціональне й емоційне знаходиться в постійному взаємозв'язку.

Визначаючи педагогічні можливості взаємодії різних видів мистецтва, доцільно підкреслити певну метафоричність означеного поняття, що характерно не тільки для художньої, а й наукової творчості. Самі по собі мистецтва взаємодіяти не можуть, але водночас у художній творчості існує синестезія мистецтв, яка розглядається як фактор художньої інтеграції (4).

Можливість вивчати процеси художньої взаємодії актуалізується з виходом на проблему людської чуттєвості і розглядом її з боку творчої діяльності і сприйняття.

До синестезії відносять таку взаємодію почуттів, при якій під впливом подразнення одного аналізатора виникають відчуття, характерні для іншого. Це той самий випадок, коли для передачі своїх відчуттів ми використовуємо вислови на зразок “тонкий смак”, “солодкий звук” (5, 127).

Відзначимо, що синестезія функціонує й у синтетичних, і в моносенсорних мистецтвах, але як інтегральний фактор виникає в полісенсорних багатоканальних мистецтвах.

Слід наголосити, що полісенсорність певною мірою притаманна всім видам мистецтва. Але в педагогічному процесі поліхудожній розвиток особистості передбачає багатовимірний вплив на психіку, що забезпечується конструюванням спеціального простору шляхом взаємодії різних видів мистецтва (6).

На наш погляд, важливим є те, що для керівництва процесом формування особистості засобами взаємодії різних видів мистецтва слід чітко уявляти психологічну основу цієї взаємодії. Визначаючи сутність взаємодії різних видів мистецтва, дослідники виходять насамперед із принципу цілісності організму, його життєдіяльності, а також із розуміння природи взаємодії різних органів чуття, фізіологічною передумовою якої є здатність центральної нервової системи до асоціювання (7).

Суттєвим моментом асоціації різнойменних відчуттів є зміна рівня чуттєвості одного аналізатора під впливом сполучених подразників інших аналізаторів. Так, наприклад, доведено, що під впливом тривало діючого, але середньої гучності звукового подразника підвищується чуттєвість кольорового зору.

Ми погоджуємося з Б.Юсовим та Г.Шевченко, які визначають зазначені нижче механізми впливу взаємодії різних видів мистецтва на особистість.

1. Взаємодія видів мистецтва як система подразників в залежності від певних поєднань видів мистецтва (часових – література і музика, або просторових (архітектура, скульптура) і часових) може викликати асоціації однойменних і різнойменних відчуттів, на основі яких з'являються більш складні асоціації за суміжністю, подібністю і контрастом. На цих асоціативних зв'язках базується взаємодія різних видів мистецтва: будучи носієм загального (мистецтва), кожен вид є одиничним, із притаманною тільки йому певною специфікою. Взаємозв'язок видів мистецтва здійснюється не тільки через подібне, але й

протилежне, кожен вид доповнює інший неповторністю, яка характерна тільки для нього.

2. Завдяки ієрархії видів мистецтва, порядку їх використання, з ланки асоціативних відчуттів формується певний динамічний стереотип, стійкий механізм, цілісне ставлення до системи видів мистецтва.

3. Взаємодіючи між собою, різні види мистецтва не тільки розвивають ті сфери почуттів, на які вони впливають безпосередньо, але й непрямим, опосередкованим шляхом тренують інші, відточуючи їх, концентруючи естетичні переживання та різноманітні емоційні стани (8, 34).

Таким чином, взаємодія різних видів мистецтва впливає на чуттєві органи особистості різноманітністю фарб, звуків, словесних інтонацій, викликає такі ж різноманітні відчуття, що аналізуються, порівнюються, зіставляються з уже існуючими поняттями та уявленнями. В результаті активізується уява та мислення, збагачуються емоції, поглиблюється світогляд, сприйняття оточуючого світу.

Необхідність використання взаємодії різних видів мистецтва у педагогічному процесі, на наш погляд, зумовлена тим, що кожен вид мистецтва, характеризуючись специфічними можливостями відображення різних аспектів навколишнього світу, все ж таки має обмежений зображальний діапазон відтворення. Ці особливості кожного окремого виду мистецтва визначають характер його впливу на особистість. Об'єднуючим елементом для різних видів мистецтва є те, що кожний із них своїми засобами розкриває внутрішній світ людини. Твір кожного виду мистецтва сам по собі може викликати певний емоційний стан у особистості, але їх комплексне застосування впливає на засвоєння, розуміння та відчуття "неоднорідних духовних просторів".

За Г.Мартяною, механізмами такого засвоєння є: ключова педагогіка слова, що забезпечує розуміння єдності походження множини елементів з поетичного і літературного слова; текст-живопис, який посилює ракурс цілісного сприймання форм у рухові від статичності до динаміки; текст-театр, завдяки котрому асимілюється зміст і значення, відбувається пізнання себе через середовище і посилення сугестивно-комунікативної функції; кіно-текст, що забезпечує динаміку руху образів суб'єкта, передбачає цілісне синкретичне сприймання образів світу, дозволяє відновити пошук духовного центру світу; 5) музика-текст, який відтворює музичний образ емоції, музично-пластичний жест (6, 53).

Взаємодія мистецтв проявляється як через загальне, так і через одиничне, специфічне. Кожний окремо взятий вид мистецтва, що має певну естетичну цінність, художню завершеність, створює ту модель дійсності, яка не підвладна іншим. Перевага в одному і обмеженість в іншому зумовлює використання взаємодії видів мистецтва у навчально-виховному процесі.

У підготовці вчителів початкових класів проблема взаємодії різних видів мистецтва займає особливе місце, оскільки спрямовується на вирішення важливих питань професійної підготовки. Головна мета полягає не лише в поглибленні художнього тезаурусу студента, а й у використанні різновидів мистецтва у їх органічному взаємозв'язку для формування професійно-педагогічних умінь, розвитку специфічних ознак емпатії та рефлексії, глибокого розуміння і переживання емоційно-образного змісту твору, активізації безпосереднього емоційного відгуку, розширення меж образних уявлень, що є можливим лише в контексті розмаїття засобів художнього пізнання. Поліфункціональність взаємодії різних видів мистецтва забезпечує у підготовці майбутніх учителів початкових класів креативність мислення, світоглядну основу пізнання на базі диференційного підходу до мови кожного виду мистецтва; посилює аспект почуттєвого пізнання; розвиває сугестивну здібність, впливає на розвиток смаку, формує здібності пізнавати і розпізнавати прекрасне, здійснює перетворюючий вплив на емоційну культуру, зверненість до внутрішнього світу.

Усе викладене та проекція навчально-виховних можливостей взаємодії різних видів мистецтва на систему професійних умінь, необхідних для педагогічно-мистецької діяльності, дає підґрунтя для виявлення доцільності застосування взаємодії різних видів мистецтва у процесі формування професійних умінь майбутніх учителів початкових класів, що визначається:

- гносеологічними можливостями кожного окремого виду мистецтва виражати різні сторони об'єктивної дійсності у конкретно-чуттєвих образах, оцінювати та висвітлювати в комплексі її досить повну картину;

- впливом художнього образу кожного виду мистецтва на різноманітні психічні процеси розвитку особистості (10);

- діяльнісним аспектом, який завдяки використанню вміння володіти художньо-виконавською майстерністю сприяє вдосконаленню професійно-педагогічної техніки.

Застосування взаємодії різних видів мистецтва у педагогічному процесі свідчить про значні резерви щодо вдосконалення процесу формування професійних умінь майбутніх учителів початкових класів.

На основі діагностики вдалося з'ясувати серед учителів-практиків їх ставлення до взаємодії різних видів мистецтва як фактора фахового удосконалення.

Так, 84,4% учителів упевнені, що взаємодія різних видів мистецтва, безперечно, оптимізує професійне становлення майбутніх учителів початкових класів; 14% респондентів вважають, що взаємодія мистецтв "більше сприяє, ніж не сприяє" і тільки 1,6% учителів не мали конкретних ідей щодо означеної проблеми.

Розглядаючи проблему у ракурсі доцільності використання взаємодії різних видів мистецтва у підготовці вчителів початкових класів, відзначимо її подвійний вплив на формування професійних умінь. З одного боку, взаємодія різних видів мистецтва є необхідною умовою професійної підготовки, що забезпечує ефективність набуття навичок і вмінь. З іншого – це результат оволодіння знаннями, навичками та вміннями, що зумовлює разом з тим успішне виконання професійних функцій.

Таким чином, вважаємо, що врахування педагогічних можливостей взаємодії різних видів мистецтва, механізмів її впливу на особистість та правильно обраний методичний підхід допоможуть оптимізувати процес формування професійних умінь майбутніх учителів початкових класів.

1. Сироткіна Ж.Є. Формування професійних умінь майбутніх учителів початкових класів засобами взаємодії різних видів мистецтва: Дис... канд. пед. наук: 13.00.04. – К., 2006.
2. Неменский Б.М. Мудрость красоты: О проблемах эстетического воспитания: Кн. для учителей. – М., 1987.
3. Шевченко Г.П. Эстетическое воспитание в школе: Учебно-методическое пособие. – К., 1985.
4. Комар О.А. Формування у студентів умінь здійснювати інтеграцію змісту навчальних предметів на уроках у початковій школі: Дис... канд. пед. наук: 13.00.01. – К., 1996.
5. Петрушин В.И. Музыкальная психология: Учеб. пособие для студентов и преподавателей. – М., 1997.
6. Мартянова Г. Взаємодія мистецтв у поліхудожньому розвитку учнів // Рідна школа. – 2001. – №5.
7. Рудницька О.П. Педагогіка: загальна та мистецька: Навч. посібник. – Тернопіль, 2005.
8. Юсов Б.П., Шевченко Г.П. Взаимодействие и интеграция искусств в полихудожественном развитии школьников. – Луганск, 1990.
9. Анищенко Н.В. Формирование художественного восприятия младших школьников средствами комплексного взаимодействия искусств: Дис... канд. пед. наук: 13.00.01 /КГПИЯ. – К., 1993.